

Allt rullar inte på

Tillgänglighet för rullstolsanvändare
i offentliga utemiljöer

Anna Andersson

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Uppsala 2022

Allt rullar inte på. Tillgänglighet för rullstolsanvändare i offentliga utemiljöer

Not all wheels are turning. Accessibility for wheelchair users in public outdoor spaces

Anna Andersson

Handledare: Sara Westerdahl, Sveriges lantbruksuniversitet SLU, Institution för stad och land

Examinator: Viveka Hoff, Sveriges lantbruksuniversitet SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0861

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala

Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2022

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: tillgänglighet, rullstol, rullstolsanvändare, landskapsarkitektur, hållbar utveckling, social hållbarhet, hinder, hjälpmedel, hälsoeffekt, utemiljö, restaurativ utemiljö

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Sammanfattning

Rullstolsanvändare exkluderas från offentliga utemiljöer till följd av bristande tillgänglighet och hinder. Syftet med studien var att identifiera dessa fysiska hinder, hur de är ett problem för social hållbarhet, samt diskutera möjliga lösningar för att skapa ett tillgängligare och mer rättvist samhälle. För att genomföra detta anordnades en serie semistrukturerade intervjuer med en rullstolsanvändare, samt två representanter från en förening som arbetar med rullstolsanvändare. De svar som framkom genom intervjuerna omarbetades till teman och analyserades utifrån litteratur kring hälsoeffekter associerade med utevistelse. Dessa var avstånd, dimensioner & lutningar, underlag, oväntade hinder, estetik & tillgänglighet, samt energi. Temat energi förklarar varför hinder är ett problem för social hållbarhet. Möten med hinder kostar rullstolsanvändare fysisk och mental energi, samt bidrar till en ond cirkel där energikostnaden gör att rullstolsanvändare undviker att ge sig ut. I längden leder detta till att deras liv begränsas och de går miste om hälsofördelarna med utevistelse, vilket begränsar deras hälsa och valmöjligheter. Landskapsarkitekter kan ändra detta genom att involvera rullstolsanvändare i gestaltungsprocessen, samt fortsätta öka sin förståelse för deras situation. Detta är nödvändigt för att samhället ska uppnå social hållbarhet.

Nyckelord: tillgänglighet, rullstol, rullstolsanvändare, landskapsarkitektur, hållbar utveckling, social hållbarhet, hinder, hjälpmedel, hälsoeffekt, utemiljö, restorativ utemiljö

Abstract

Wheelchair users are excluded from public outdoor spaces due to insufficient accessibility and obstacles. The purpose of this study was identify physical obstacles, how they are a problem for social sustainability, and discuss accessible solutions to create a more accessible and fair society. To achieve this a series of semi-structured interviews were arranged with one wheelchair user, as well as two representatives from an association who works with wheelchair users. The answers from these interviews were then reconstructed into themes and analysed based on literature regarding the health impact associated with being outdoors. The findings include distance, dimensions & incline, foundation, unexpected obstacles, aesthetics & accessibility, as well as energy. The theme energy came to explain why obstacles were a problem for social sustainability. Encounters with obstacles cost wheelchair users physical and mental energy, as well as contributes to a downward spiral where the energy cost prevents wheelchair users from going outside. This leads to their lives being limited and missing the health benefits that accompany being outdoors, which in turn limits their health and opportunities. Landscape architects can change this by involving wheelchair users in the design process, as well as continue to expand the understanding of their situation. This is imperative if society is to attain social sustainability.

Keywords: accessibility, wheelchair, wheelchair user, landscape architecture, sustainable development, social sustainability, obstacles, accommodations, health effect, outdoor space, restorative environments

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställning.....	7
1.3 Bakgrund.....	7
1.4 Viktiga begrepp	8
1.4.1 Tillgänglighet.....	9
1.4.2 Rullstolsanvändare	9
2. Metod	10
2.1 Metodval.....	10
2.2 Etiska ställningstaganden	11
2.3 Intervjuförfarande	11
2.4 Analysmetod	12
2.5 Avgränsningar	12
3. Litteraturoversikt	13
3.1 Förutsättningar för utevistelse.....	13
3.2 Effekt av utevistelse	14
4. Resultat av intervjusvar	16
4.1 Avstånd	16
4.2 Dimensioner & lutningar.....	17
4.3 Underlag.....	18
4.4 Oväntade hinder	19
4.5 Estetik & tillgänglighet.....	19
4.6 Energi.....	20
5. Kritik	22
6. Slutsats	24
Referenser	26
Tack	28
Bilaga 1 - Intervjuguider	29
1:a RBU-Representanter.....	29
1:b Undersökt målgrupp	30

Bilaga 2 - Samtyckesblanketter	32
2:a RBU-Representanter.....	32
2:b Undersökt målgrupp.....	33

1. Inledning

“Funktionshindrade begär inte mer än andra, vi begär bara samma sak som andra har möjlighet till”, skriver Lars Lindberg, aktiv i Hörselskadades riksförbund (Månsson 1999). Även om citatet har en vidare definition av tillgänglighet och funktionsvariation än denna studie, går det ändå att applicera på utemiljöer och landskapsarkitektur. Det råder en vida accepterad konsensus inom landskapsarkitekturen att utemiljöer ska erbjuda människor möjlighet till återhämtning, nöje, och social interaktion. Trots det exkluderas ofta rullstolsanvändare till följd av bristande tillgänglighet enligt Månsson (1999). Deras möjligheter att ta del av de positiva hälsoeffekterna som vistelse i utemiljöer innebär begränsas till följd av hinder, och hämmar även deras möjligheter till ett gott liv med god fysisk och psykisk hälsa. Månsson (1999) likställer tillgänglighet med en mänsklig rättighet, och menar att bristande tillgänglighet är skadligt både för individen och för samhället i stort. För att uppnå målet Hälsa och Välbefinnande från Agenda 2030 samt den sociala hållbarhet som Folkhälsomyndigheten (2018) definierar som “ett jämställt och jämlikt samhälle där människor lever ett gott liv med god hälsa, utan orättfärdiga skillnader” krävs det en bredare och mer varierad kunskap hos landskapsarkitekter om vilka hinder rullstolsanvändare möter i offentliga utemiljöer, samt en mer djupgående insikt i denna grups tillvaro och upplevelser.

1.1 Syfte

Denna förstudie ämnar undersöka vilka hinder rullstolsanvändare möter i offentliga miljöer såsom parker och torg, för att ytterligare fördjupa landskapsarkitekters förståelse och kunskap om tillgänglighet vid gestaltandet av platser. Syftet med studien är därmed att ge en ökad förståelse för rullstolsanvändares situation, och diskutera hur integration av tillgängliga lösningar i förlängningen kan leda till ett mer socialt hållbart och rättvist samhälle.

1.2 Frågeställning

Vilka hinder finns det för rullstolsanvändare i offentliga parker och torg, och hur är hinder i offentliga miljöer ett problem för social hållbarhet med avseende på jämlika samhällen utan orättfärdiga skillnader?

1.3 Bakgrund

Studien baserar sig på Månssons (1999) bok om tillgänglighet, social hållbarhet, och praktiska lösningar för rullstolsanvändare och andra med en funktionsvariation. Månsson (1999) har en bakomliggande politisk agenda av att uppmuntra rullstolsanvändare och andra individer med en funktionsvariation att informera stadsplanerare, inklusive landskapsarkitekter, om tillgänglighet och att kämpa för att deras behov blir tillgodosedda. Eftersom denna studie argumenterar för samma sak ansågs inte Månsson (1999) politiska motivering som ett problem. De lösningar och hinder hon beskriver har ändå jämförts med svaren som uppkom i intervjuerna för att försöka skapa en så välgrundad och tillförlitlig bild av situationen som möjligt. Månsson (1999) har i denna studie använts både som ett referensverk för vanligt förekommande fysiska hinder och lösningar, men även för att undersöka hur hinder, och i förlängningen bristande tillgänglighet, är ett problem för samhället och dess utveckling överlag. Till skillnad från Månsson (1999) introducerar denna studie begrepp för att kunna diskutera hinder och upplevelsen av dem, vilket Månsson (1999) saknar.

Månssons (1999) fynd går att dela upp i den horisontella dimensionen och den vertikala dimensionen. I den horisontella dimensionen ingår utrymme och svängradie för rullstol, som kräver mer plats än en stående person, men även det som Månsson (1999) beskriver som vingelmån. Med vingelmån menas det utrymme som armarna behöver för att en rullstolsanvändare ska kunna manövrera sin manuella rullstol, och om några av dessa utrymmen är för små blir de ett hinder. Den vertikala dimensionen ger upphov till hinder eftersom många dörrhandtag, receptions- och matdiskar, samt lampor placeras på en höjd som passar en stående vuxen väl, men som hamnar för högt upp eller i fel vinkel för att rullstolsanvändare ska kunna använda dem. Diskar menar Månsson (1999) också kan ge upphov till en ojämn maktbalans och upplevelse av ojämlikhet, där personen bakom disken ser ner på rullstolsanvändaren.

Huvudbudskapet i Månssons (1999) arbete, är att argumentera för sambandet mellan tillgänglighet och social hållbarhet, där hinder och exkludering av rullstolsanvändare beskrivs som ett samhällsproblem. Månsson (1999) använder sig av Abraham H. Maslows (1943) behovshierarki för att förklara vilken effekt

bristande tillgänglighet har på rullstolsanvändares situation. Basen av pyramiden utgörs av kroppsliga behov, följt av trygghet, gemenskap och tillgivenhet, uppskattning, och slutligen självförverkligande på toppen. Månsson (1999) argumenterar för att tillgänglighet ingår i kroppsliga behov, grunden i pyramiden, och skriver att “man har svårt att ta till sig undervisning eller estetiska kvaliteter om man inte är säker på att kunna gå på toaletten då man behöver, få något att dricka då man är törstig, eller ta sig ut om en nödsituation uppstår” (1999:21). Tillgodoses inte de grundläggande behoven hos rullstolsanvändare kan de inte uppnå de högre nivåerna, och deras liv begränsas av bristande tillgänglighet, vilket strider mot målsättningen social hållbarhet och ett samhälle utan orättfärdiga skillnader.

Vidare argumenterar Månsson (1999) för att hur tillgänglighetsfrågor hanteras i gestaltning av utemiljöer är ett uttryck för rådande människosyn. Synen på rullstolsanvändare påverkar enligt Månsson (1999) vilka lösningar som ges samt i vilken utsträckning de genomförs. Det återkommer upprepade gånger i boken att rullstolsanvändare verkar glömmas bort eller nedprioriteras i gestaltningsprocessen, vilket Månsson (1999) menar delvis kan vara till följd av att tillgänglighetsanpassningar ses som tråkiga måsten som stör den övergripande estetiska visionen. Delvis beror det även enligt Månsson (1999) på bristande tydlighet i lagstiftningen, där Boverkets föreskrifter ger funktionskrav på utformningen men utelämnar med vilka medel denna tillgänglighet ska uppnås. Detta lämnar mycket utrymme för tolkning, vilket Månsson (1999) menar leder till en stor variation i hur tillgängligheten fungerar mellan olika platser, men även inom samma utemiljö, vilket i sin tur leder till stor osäkerhet hos rullstolsanvändare och bidrar till fler hinder. Månsson (1999) och denna studie förespråkar en attitydförändring i samhället, där tillgänglighet blir en integrerad del av gestaltningsprocessen. Samråd och fortlöpande samtal med rullstolsanvändare och inlevelseövningar där landskapsarkitekter och andra ansvariga planerare får prova att använda rullstol är en metod med vilka detta mål kan uppnås, gärna i takt med att mer information och förståelse kring funktionsvariation och användningen av rullstol sprids i samhället. De tillgänglighetsanpassningar som gynnar rullstolsanvändare gynnar även alla andra, och i takt med att den förväntade livslängden ökar i Sverige menar Månsson (1999) att man kan se anpassningarna som en investering i sin egen och andras framtid.

1.4 Viktiga begrepp

För att kunna diskutera social hållbarhet och rullstolsanvändares situation använder sig denna studie av flera begrepp. Nedan följer definitionerna av tillgänglighet och rullstolsanvändare, varav den senare avgränsar och förtydligar den undersökta målgruppen.

1.4.1 Tillgänglighet

Tillgänglighet innebär enligt Myndigheten för delaktighet (MFD) att “samhället utformas för att så många som möjligt ska kunna använda och ta del av det” (MFD 2021) och används i denna studie för att beskriva hur väl anpassade offentliga miljöer är för målgruppen rullstolsanvändare. Hög tillgänglighet innebär att en plats är enkel att besöka, åtnjuta, och utnyttja oavsett om besökaren använder rullstol eller inte. Låg eller obefintlig tillgänglighet blir då motsatsen, där platsen är svår eller omöjlig att besöka, utnyttja, och åtnjuta för rullstolsanvändare.

Det är viktigt att göra en distinktion mellan funktionsvariation och funktionshinder, varav den senare är förkortat till hinder i denna studie. En funktionsvariation beskriver en person och kan vara en diagnos, skada, eller sjukdom som de har, medan hinder är något som bildas när en plats inte är tillgänglig för personen med en funktionsvariation. Bengtsson (2003) menar att om alla hinder undanröjs eller minimeras blir en plats, såsom ett torg eller en park, mer tillgänglig för rullstolsanvändare. Ökad tillgänglighet krävs om samhället ska uppnå social hållbarhet och möta målet Hälsa och Välbefinnande i Agenda 2030.

1.4.2 Rullstolsanvändare

I en undersökning från Socialstyrelsen (2022) framkom det att rullstolen är ett av de vanligaste hjälpmedlen i Sverige, där rullator är det vanligaste. Flertalet sjukdomar, skador, och tillstånd kan ge upphov till att en person använder rullstol, men störst betydelse har det individuella stödbehovet. Det finns en stor variation i hur mycket hjälp en person som använder rullstol behöver, där vissa klarar sig helt på egen hand medan andra behöver stöd dygnet runt. Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU) listar flertalet diagnoser på sin hemsida, såsom cerebral pares (CP), muskelsjukdomar, ryggmärgsbråck, och benskörhet, som alla faller in under samlingsnamnet rörelseförhinder, och i många fall leder till att individen använder sig av rullstol. Gemensamt för de diagnoser och tillstånd som RBU listar är att de påverkar en persons förmåga att röra sig, antingen för att de har svårt att kontrollera vissa kroppsdelar, för att de behöver extra stöd, eller för att de riskerar att skada sig om de skulle falla. Utöver dessa diagnoser och tillstånd kan även individer med kronisk smärta, yrsel, äldre eller paralyserade, samt de med amputeringar eller skador använda sig av rullstol för att underlätta i vardagen. Hjälpmedel, i denna studie rullstol, erbjuder enligt 1177 Vårdguiden (2018) individen större självständighet, möjlighet till fri rörelse, och möjlighet att påverka mer av sitt liv än om de varit utan.

2. Metod

För att undersöka vilka problem som rullstolsanvändare möter i offentliga parker och torg använder sig denna studie av semistrukturerade intervjuer, vilka har analyserats utifrån ett teoretiskt ramverk och delats upp efter metoden tematisering,

2.1 Metodval

Valet av intervju som metod härstammar från en vilja att lyfta rösterna hos den berörda målgruppen, och när det inte är möjligt, lyssna på de som arbetar i nära kontakt med rullstolsanvändare. Enligt Haraways (1988) begrepp *situated knowledge*, vilket i denna studie kommer översättas till *situerad kunskap*, så existerar all kunskap i en kontext. En persons klass, kön, utbildning, och sexuella läggning menas kunna påverka vilken kunskap den besitter och hur den tolkar ny information. Att ha en funktionsvariation eller att använda rullstol kan på samma sätt ge upphov till *situerad kunskap* som de utan rullstol inte har. Haraway (1988) menar också att utomstående inte helt kan ta del av *situerad kunskap* eftersom den är beroende av sin kontext. Förhoppningen är därmed att genom intervjuer försöka få en inblick i rullstolsanvändares situation, även om den är långt ifrån fullständig.

Intervjuerna som genomfördes i studien var semistrukturerade. Semistrukturerade intervjuer utgår från en intervjuguide, och kompletteras med följdfrågor för att förtydliga eller fortsätta diskutera de ämnen som uppkommer i intervjun. Intervjuerna genomfördes med två representanter från föreningen Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU), samt med en rullstolsanvändare i den eftersökta målgruppen. Kontakt och korrespondens med de intervjuade fördes över mail. Föreningsrepresentanterna blev tillfrågade att delta, medan rullstolsanvändaren i den eftersökta målgruppen själv anmälde sig efter att de fick höra talas om studien.

Endast tre intervjuer kunde genomföras till följd av tidsbrist, så de resultat som presenteras här är inte allmängiltiga eller helt representativa för målgruppen. Studien kan därmed ses som en förstudie, där mer omfattande forskning kring tillgänglighet och variationen av stödbehov hos rullstolsanvändare är nödvändig. För att ändå kunna svara på studiens frågeställning har målgruppens stödbehov

förenklats, och studien utgått ifrån att även om något inte är ett hinder för alla, kan det gynna alla om det blir löst.

2.2 Etiska ställningstaganden

Dataskyddsförordningen (2016) anger information om hälsa och funktionsvariation som känsliga personuppgifter, vilket även innefattar orsak till rullstolsanvändning. För att genomföra denna studie med god etisk grund och det som Dalen (2007) beskriver som hänsyn till svaga och utsatta grupper, har alla de intervjuade skrivit under samtyckesblanketter (se bilaga 2) som bevisar deras frivilliga medverkan. Samtyckesblanketterna beskrev syftet med studien, att intervjuerna skulle spelas in, samt att informationen som samlades in endast skulle brukas i denna studie och inte spridas vidare eller lagras efter att studien var avslutad. Alla personuppgifter har hanterats i enlighet med dataskyddsförordningen, och känsliga personuppgifter har skyddats efter bästa förmåga. I denna studie specificeras inte vem av de intervjuade som sade vad, och inte heller finns det några citat med från dem. Detta för att minska spårbarheten och på så vis ytterligare skydda de intervjuade enligt Dalens (2007) riktlinjer.

2.3 Intervjuförfarande

Intervjuprocessen inleddes med att de intervjuade delgavs intervjuguiden och samtyckesblanketten över mail innan intervjutillfället, både för att tillfredsställa de krav på samtycke och information som Dalen (2007) ställer, men också för att ge de intervjuade tid att förbereda svar och exempel. I enlighet med Dalens (2007) intervjustruktur, inleddes intervjuerna med mer öppna frågor för att den intervjuade skulle känna sig bekväm och trygg, för att sedan övergå i mer komplexa och känsloladdade frågor. Intervjuguiden reviderades efter varje intervjutillfälle för att bättre fånga upp de ämnen som var intressanta för studien (se bilaga 1). Den kom även att innehålla några påståenden som de intervjuade fick reagera på och säga om de höll med eller inte. Beroende på den intervjuades egen preferens användes intervjuguiden mer som teman för diskussion där samtalet hoppade mellan dem, eller som en punktlista att följa kronologiskt. Om intervjupersonen fastnade förtydligades frågan, och om samtalet började stagnera användes påståenden eller följdfrågor för att föra intervjun framåt.

Ursprungligen planerades intervjuerna hållas i person, men till följd av sjukdom och schemakonflikter genomfördes de digitalt över hjälpmedlet Zoom, vars inbyggda inspelningsfunktion spelade in intervjun. Innan inspelningen började blev alla intervjupersoner påmind om att samtalet spelades in, och att de var helt

anonyma i sina svar. Anteckningar av intervju svaren togs under samtalet för att användas som ett komplement till inspelningarna.

2.4 Analysmetod

För att analysera de svar som intervjuerna gav, har Dalens (2007) metod tematisering använts. Metoden går ut på att finna likheter och återkommande ämnen i intervjuerna, och sedan bryta ned dem i sina beståndsdelar upprepade gånger för att skapa teman. Tematisering valdes för att lättare kunna hantera den stora volym data som intervjuerna gav upphov till, samt analysera dem efter de teorier och begrepp som ingår i studiens litteraturöversikt. Återkommande svar och teman kan även tolkas som en fingervisning till vad en större del av den undersökta målgruppen anser, men det kan inte säkerställas utan vidare forskning.

2.5 Avgränsningar

Studien begränsas till fysiska hinder för målgruppen rullstolsanvändare. Den litteratur som används i denna studie gör generellt ingen skillnad på åldern hos rullstolsanvändare med undantag för Bengtsson (2003). Den vänder sig främst till en äldre målgrupp men är enligt författaren trots det applicerbar på yngre personer. Enligt Månsson (1999) är ålder inte en avgörande faktor för rullstolsanvändares behov, men tillägger att tillgängliga miljöer är särskilt viktiga för barn och ungdomar eftersom det kan påskynda deras personliga utveckling. Lekplatser lyfts inte heller upp i denna studie, då de ställer helt andra krav på tillgänglighet än vad en park eller ett torg gör, och därav kräver en separat studie. De offentliga miljöerna begränsas till torg och parker eftersom de är viktiga knutpunkter i städer, ofta med entréer till företag eller boende där många passerar. Gröna parker är viktiga för den fysiska och psykiska hälsan, men minst lika viktiga är torg, då de ofta finns i anknytning till butiker och ger upphov till många sociala möten.

3. Litteraturöversikt

Detta avsnitt positionerar studien i det rådande forskningssammanhanget och introducerar de begrepp samt teorier som kommer användas för att diskutera hinder och relationen mellan tillgänglighet och social hållbarhet. För ökad läsbarhet och tydlighet har de delats upp i förutsättningar och effekt. Förutsättningar kategoriserar hinder, medan effekt beskriver utevistelsens effekter på hälsan.

3.1 Förutsättningar för utevistelse

Bengtsson (2003) definierar tre kategorier av hinder för utevistelse: psykologiska, organisatoriska, och fysiska hinder. Psykologiska hinder definieras som platsens upplevda trygghet och attraktivitet, där den attraktiva aspekten syftar på utbudet av aktiviteter, sittplatser, och vyer som är åtråvärda för besökaren. Om en plats upplevs som otrygg och saknar eftersökta aktiviteter såsom att kunna lukta på blommor, få frisk luft, eller sitta i solen, blir det ett psykologiskt hinder emot att besöka den och ta sig ut. Organisatoriska hinder är unika för vårdboenden, och refererar till hur problem såsom personalbrist eller schemakonflikter begränsar möjligheterna till utevistelse och därmed blir ett hinder. Fysiska hinder innefattar alla byggda hinder i offentliga miljöer, såsom gångvägar, trappor, och trottoarer. Bengtsson (2003) lyfter hur långa avstånd mellan det egna boendet och den offentliga miljön samt svårframkomlighet till följd av höjdskillnader eller gångvägarnas utformning som exempel på gestaltning som ger upphov till fysiska hinder. Denna studie undersöker främst fysiska hinder, då de går att kvantifiera och åtgärda i rollen som landskapsarkitekt. Att ändra konstruktionen av en gångväg ligger väl inom en landskapsarkitekts verkningsområde, medan schemakonflikter på vårdboenden hör till andra organisationer och kunskapsområden.

Bengtssons (2003) kategori psykologiska hinder, som beskrivits ovan, har i denna studie omtolkats till att innefatta stimulans och trygghet för att de både ger upphov till osynliga hinder som ändå är beroende av en plats fysiska gestaltning. Om en plats upplevs som otrygg eller saknar stimulerande aktiviteter, skapas det ett motstånd mot att använda miljön. Den första delen av detta, stimulans, är en kombination av Bengtssons (2003) attraktivitet, Hartig et al. (2014) fysisk aktivitet, och Kaplan & Kaplans (1989) fascination. Vad det innebär är att platser

som inte ger stimulans i form av fysisk och psykisk aktivitet, som att kunna promenera eller studera växter, inte upplevs som attraktiva och skapar därmed ett psykologiskt hinder. Den andra delen av psykologiska hinder är trygghet, vilket är en sammanslagning av Bengtssons (2003) trygghet och Hartig et al. (2014) socialt sammanhang, som avser trygghet genom sociala interaktioner och nätverk. Som tidigare beskrivet, så ger platser med avsaknad av trygghet upphov till hinder för utevistelse eftersom man inte vill vara där. Psykologiska hinder är därmed en osynlig och svårundersökt faktor, som påverkar rullstolsanvändares beteenden och möjligheter, men som blir tydlig först när man undersöker upplevelsen av hinder. I studiens diskussion vidareutvecklas psykologiska hinder ytterligare till att även innefatta energi, vilket är ännu ett osynligt men reellt hinder.

3.2 Effekt av utevistelse

För att beskriva hur utevistelse påverkar hälsan använder denna studie två teorier, varav den första är Attention Restoration theory (Kaplan & Kaplan 1989), översatt här till uppmärksamhets-återställning. Denna teori grundar sig på idén om att det finns två former av uppmärksamhet. Den ena är riktad koncentration (direct attention), vilken används för att fokusera på en specifik situation eller problem, och beskrivs som en begränsad energikrävande resurs. Att fokusera på att köra bil, skriva uppsats, eller ignorera störande ljud kräver alla riktad koncentration. För att återhämta den riktade koncentrationen kan man använda sig av den andra formen av uppmärksamhet, vilken är spontan uppmärksamhet (fascination). Den spontana uppmärksamheten används till att iaktta och delta i mindre krävande aktiviteter, såsom att exempelvis betrakta moln eller fördjupa sig i en hobby.

Enligt Kaplan & Kaplan (1989) kräver det moderna samhället ofta mycket riktad koncentration, och misslyckas till viss del med att erbjuda spontan uppmärksamhet, vilket på sikt leder till utbrändhet och försämrad fysisk och psykisk hälsa. Genom att vistas i miljöer med kvaliteterna inlevelse, fascination, kompatibilitet, och känslan av att komma bort (extent¹, fascination, compatibility och being away), kan man utnyttja den spontana uppmärksamheten för att återställa den direkta koncentrationen, och därmed undvika utbrändhet. Inlevelse definieras som engagemang i platsen och en känsla av bekvämlighet och igenkänning, där individen känner sig som en del av platsen, medan att komma bort handlar om upplevelsen av fysisk och mental distans till vardagsbekymmer. Kompatibilitet syftar på att individen ska känna glädje och tillfredsställelse i miljön, och slutligen fascination, vilken syftar på element i en miljö som kan hålla ens uppmärksamhet

¹ Begreppet extent har översatts till inlevelse eftersom inlevelse bättre överensstämmer med i hur det används i Kaplan & Kaplans (1989) text än de direkta översättningarna utsträckning och omfattning.

och antingen uppmanar till inre åskådning eller helt absorberar ens sinne. Miljöer som besitter dessa fyra aspekter benämner Kaplan & Kaplan (1989) som restaurativa utemiljöer, i vilka vistelse bidrar till en förbättrad fysisk och psykisk hälsa. Bengtsson (2003) ger flera exempel på vilka hälsoeffekter som medföljer utevistelse, såsom stärkt skelett, bibehållande av muskulatur och rörlighet, ökad motståndskraft mot infektioner, sänkt puls, blodtryck, och smärtnivå, samt minskade muskelspänningar och förbättrad sömnkvalitet. Även psykologiska effekter som höjd stresstolerans, förbättrad koncentration och uppmärksamhet, samt att depression och ångest motverkas. Bengtsson (2003) menar även att dessa effekter blir särskilt viktiga för de som inte kommer ut så ofta, vilket innefattar rullstolsanvändare i miljöer med bristande tillgänglighet.

Den andra teorin är Hartig et al. (2014), som beskriver ytterligare två hälsoeffekter av utevistelse, vilka är socialt sammanhang och stressreduktion. Enligt Folkhälsomyndigheten (2018) är starka och varierade relationer med andra människor positivt för den psykiska hälsan, så socialt sammanhang blir både en förutsättning för trygghet och en effekt av god gestaltning av utemiljöer. Hartig et al. (2014) menar även att stressreduktion genom fysiskt och psykiskt avstånd till stressfaktorer är en effekt av utevistelse, men är kritisk till sitt eget resultat då detta delvis kan bero på ett inlärt beteende snarare än en faktisk effekt. Oavsett, så kan stressreduktion ses som en effekt av uppmärksamhets-återställning, och då även en effekt av vistelse i en restaurativ utemiljö.

Även innefattat av begreppsgruppen *Effekter* är Hartig et al. (2014) begrepp luftkvalitet. Med begreppet menar Hartig et al. (2014) att en utemiljös effekt på hälsan är direkt förknippat med hur ren eller smutsig luften är, och att utemiljöer med mycket vegetation är bättre än de med begränsad eller obefintlig grönska. Naturvårdverket (2017) instämmer, då små luftburna partiklar är skadliga för hälsan och kan orsaka hjärt- och kärlsjukdomar samt luftvägssjukdomar hos de som andas in dem. Utemiljöer med mycket vegetation kan filtrera bort de skadliga partiklarna genom fotosyntes samt ge en rotation på luften, vilket gör att vistelse i dem är bättre för hälsan.

4. Resultat av intervjusvar

För att förstå vilka hinder rullstolsanvändare möter i parker och torg genomfördes intervjuer med den berörda målgruppen och representanter från RBU vilka arbetar i nära kontakt med målgruppen. Som tidigare nämnt finns det många anledningar till varför en individ använder en rullstol, och stödbehovet är minst lika varierat, även inom samma diagnos. För att kunna tala om och i framtiden åtgärda hinder krävs en viss grad av generalisering. Även om en hög tröskel inte är ett hinder för alla rullstolsanvändare eftersom de möjligen kan gå korta stunder, listas det fortfarande eftersom det är ett problem för en del av målgruppen. Alla hinder kan inte appliceras på alla diagnoser, stödbehov, eller individer, men däremot missgynnas de inte av att hindren åtgärdas. I exemplet med hög tröskel kan en justerad höjd hjälpa både dem som fastnade på hindret och de som kunde lösa det genom att gå en stund. Trots att vissa kunde lösa problemet, behövde de dedicera tid och energi åt att hitta en lösning, resurser som de kunde använda till annat ifall hindret inte existerade. Endast genom att eliminera eller minimera hindren på en plats går det enligt Bengtsson (2003) att uppnå tillgänglighet.

4.1 Avstånd

Temat avstånd syftar på distansen mellan parker och torg till det egna hemmet och parkeringar. Genom intervjuerna framkom det också att avstånd upplevs annorlunda när man använder en rullstol, vilket beror på vilken sorts rullstol det är och om man har tillgång till färdtjänst. De med färdtjänst påverkades inte så mycket av avståndet mellan hemmet och utemiljön, men däremot var det viktigt att avståndet mellan parkering eller avlämningsyta och parken eller torget inte var för långt. De föredrog utemiljöer där de kunde komma nära och nästan vara i parken eller torget så fort de klev ur bilen. För de utan färdtjänst blev tillgänglighetsanpassad kollektivtrafik mer betydelsefull, och även avståndet från det egna hemmet till en hållplats och hur ofta trafiken gick.

Avstånd var däremot viktigare för individer med manuell eller eldriven rullstol samt permobil än de med färdtjänst. En av de intervjuade beskrev hur avstånd med en manuell rullstol helt beror på den egna individens styrka och ork, vilken kunde variera mellan individer beroende på vad för skada, sjukdom, eller diagnos som

gjorde att de använde rullstol. Med eldriven rullstol eller permobil går det att komma längre, men både de med manuell och eldriven rullstol föredrog kortare avstånd, då det sparade energi. Detta överensstämmer med Månsson (1999), där långa sträckor beskrivs som ett hinder, speciellt för de med manuell rullstol. De intervjuade påpekade även en oväntad fördel med kortare avstånd, vilket var en lägre risk för att stöta på oväntade hinder. Behövde man förflytta sig över ett längre avstånd, speciellt ett man inte var bekant med innan, ökade däremot risken. Kortare avstånd innebär även kortare väg hem ifall man möter ett hinder. Därmed blir avstånd, mer precist stora avstånd, ett hinder för utevistelse medan korta avstånd inte har samma effekt. Detta tema är svårare för landskapsarkitekter att åtgärda i gestaltningen av torg och parker. Däremot kan enkla anslutningsvägar till närliggande parkeringar eller avlämningsytor, samt hållplatser för kollektivtrafiken underlätta.

4.2 Dimensioner & lutningar

Det andra temat i denna studie är dimensioner och lutning. Med dimensioner menas mått, både i längd- och höjdskala, vilka är annorlunda för en rullstolsanvändare gentemot en gående person. Månsson (1999) beskriver hur rullstolar, speciellt eldrivna rullstolar, är bredare och har större svängradie, vilket innebär att det krävs mer utrymme för att manövrera dem. Även de intervjuade påtalade storleksskillnaden, och hur den enligt dem ofta glöms bort i gestaltningen. Gångvägarna blir för smala, det går inte att komma in i entréer, och parken eller torget blir då otillgängligt för rullstolsanvändare. Även Månssons (1999) vingelmån och vertikala skala försvinner ofta i gestaltningen.

Vidare framhävde alla de intervjuade lutningar som en oerhört viktig aspekt av utemiljöns tillgänglighet. Enligt de byggregler som Månsson (1999) listar får ramper inte luta mer än 5 cm/m, men lutningen på omgivande ytor visade sig vara minst lika avgörande. För att förklara hur lutning upplevs i rullstol jämförde en av de intervjuade det med att köra bil. Om vägen lutar in mot vägrenen eller ut mot diket måste föraren ständigt korrigera kursen och mindre kraft finns tillgänglig för framåtrörelse. Samma fenomen uppstår med kundvagnar eller barnvagnar på en parkering, där lutningen ner mot gatubrunnarna blir uppenbar och energikrävande att kämpa mot. I alla dessa situationer gäller samma princip, branta eller kontraintuitiva lutningar blir ett hinder, och kan försvåra och i värsta fall omöjliggöra rörelse för rullstolsanvändare.

Diskussioner inom landskapsarkitekturämnet kring tillgänglighet och fysiska hinder landar ofta i lutning och dimensioner, möjligen eftersom det är ett av de lättare problemen att åtgärda genom gestaltning. Däremot krävs det mer planering

av lutning, då inte bara i ramper utan även av omgivande mark, och anpassade mått för att lösa hindret dimensioner & lutningar.

4.3 Underlag

Ett annat fysiskt hinder är underlaget, där både gestaltningen och förvaltningen av det gör skillnad. Till att börja med berättade både de intervjuade och Månsson (1999) att det är viktigt att underlaget är hårt och stabilt nog för att bära en rullstol. Gångvägar med mycket löst grus, gräsmattor, och kullersten är exempel på dåliga underlag, som kräver mer kraft av rullstolsanvändaren för att ta sig fram eftersom hjulen sjunker ner eller möter mer motstånd. Enligt en av de intervjuade orsakade även kullersten obekväma vibrationer i rullstolen när de körde över, precis som hur en cykel betar sig på småskalig kullersten, där skillnaden är att rullstolsanvändare inte har möjlighet att stiga av. De intervjuade föredrog även asfaltsvägar över alla andra material, då det var slätt och hjulen inte riskerade att sjunka eller sladda på samma sätt som på andra underlag.

Vidare var gångvägar med sprickor eller hål från köldskador inte lika tillgängliga, då hjulen riskerade att fastna i hålen och välta hela rullstolen. Ett liknande problem uppstod med farthinder, som kunde vara för branta eller smala så att bara framhjulen kom över och rullstolen fastnade på mitten. Värst var det om gropar bildats där farthindret tog i marken, då blev lutningen ännu mer brant och risken för en olycka ökade. Månsson (1999) lyfter även glas-installationer i marken som ett hinder, eftersom de skapar oro hos rullstolsanvändaren för att glaset inte ska kunna bära dem.

Det fanns även problem som var årstidsspecifika, såsom oplogade vägar, blöt snö, och is. Med de första två riskerade rullstolen att fastna, och det krävdes mer energi för att ta sig fram, medan den sista skapade en ojämn yta som gjorde att alla fyra hjul inte hade kontakt med marken samtidigt och än en gång riskerade att välta. Däremot uppgav två av de tre intervjuade att om det var för mycket snö eller is ute stannade de hellre hemma än försöka ge sig ut.

Även här har landskapsarkitekter möjlighet att påverka, genom att i gestaltningen exempelvis välja asfalt istället för lösgrus på de viktigare gångvägarna i en park, eller spara den mer ojämna kullerstenen till de delar av torget som inte ska beträdas. Med god förvaltning av redan byggda utemiljöer går det även att undvika bildningen av alltför stora hål, då speciellt vid farthinder.

4.4 Öväntade hinder

Det fjärde temat är bland det svårare för landskapsarkitekter att åtgärda, och det är oväntade hinder. Med oväntade hinder menas sådant som skräp på gångvägen, oväntade vägbyggen, och undermålig plogning av gångvägar för att nämna några få. Många av de hindren som listats tidigare i denna studie kan vara oväntade när en individ först stöter på dem, men i takt med att man blir mer bekant med platsen lär man sig vilka utemiljöer man kan och inte kan nå på grund av olika hinder. Representanterna från RBU uppgav att de ofta besöker samma parker på sina utflykter, eftersom de vet att de är tillgängliga och kommer fungera. De oväntade hinder som menas med detta tema är sådana som är helt slumpmässiga. Det går inte att förutse att det ska ligga glassplitter på ens promenad i parken, inte heller kan man planera kring att en bil plötsligt står parkerad mitt framför en entré på torget. Vägar och planer som vanligtvis fungerar kan gå i kras på grund av ett oväntat hinder. Upplevelsen av att stöta på ett hinder är aldrig behaglig, och två av tre intervjuade berättade att de kände sig irriterade, nedstämda, och trötta av att möta hinder, kanske främst sådana de inte kunnat förutse.

Det kan därför vara svårt att se hur landskapsarkitekten passar in i detta. Eftersom det inte går att planera för varje eventualitet, behöver gestaltningen istället erbjuda alternativ. Ett exempel på det kan vara en gestaltning med flera parallella gångvägar så att det alltid går att komma runt ett hinder, eller ett ökat antal soptunnor i en park. Bilförbud är ett annat exempel, där avsaknad av bilar minskar risken att de står parkerade framför viktiga entréer eller blockerar gatan. Däremot är det en lösning som ska användas sparsamt och med omsorg för att inte skapa hindret avstånd för rullstolsanvändare med färdtjänst. Det blir ett så kallat 'wicked problem', vilket definieras av Rittel et al. (1973) som ett problem där de olika faktorerna saknar fullständig information eller motsäger varandra, vilket gör att problemet blir svårare att lösa. Avstånd och bilförbud blir ett sådant, där deras individuella lösningar skapar hinder för den andra. Wicked problems som detta är inte omöjliga att lösa, men det krävs djupgående kunskap och välvalda kompromisser. Samma princip gäller med oväntade hinder.

4.5 Estetik & tillgänglighet

Återkommande genom studien och intervjuerna blev konflikten mellan en utemiljöplanerad estetik och hur tillgänglig den var. Val som grusgångar, höga trottoarkanter och cortenstål kring gräsmattor, samt ojämna plattor eller rötter som fick sticka upp i vägen är alla element som från ett estetiskt perspektiv kan lyfta platsen och ge den karaktär eller ses som harmlöst skräp. Men de intervjuade påpekade att för en rullstolsanvändare blir estetiken ofta ett hinder som exkluderar

dem från att använda och uppskatta platsen. Detta tema är med, inte för att anklaga landskapsarkitekter för att aktivt vilja utesluta rullstolsanvändare, utan för att belysa hur fokuset på estetik och en unik gestaltning kan leda till att den sociala aspekten glöms bort, speciellt för de vars perspektiv man själv inte ser.

Än en gång blir Haraways (1988) teori kring situerad kunskap relevant, då endast rullstolsanvändare eller de i nära anknytning verkar vara medvetna om hindren, medan utomstående enligt Månsson (1999) inte ser dem. Det blev oerhört tydligt i intervjuerna, där de intervjuade förde med sig ett helt annat perspektiv på utemiljöer än vad som förväntades av mig som landskapsarkitekt och icke-rullstolsanvändare. Det som av gemene person eller landskapsarkitekt skulle avskriva som skräp eller udda konst blev för rullstolsanvändare ett avgörande hinder som i vissa situationer tvingade dem att vända hem igen och därmed gå miste om social interaktion och utevistelsens hälsofördelar.

I vissa fall kunde även till synes enkla designval utgöra en fara för rullstolsanvändare. En av de intervjuade berättade om övergångsställen, där trottoarkanten på båda sidor blev för hög för att ta sig över med rullstol, och de fastnade mitt på vägen tills någon kunde hjälpa dem. Hade de andra trafikanterna inte varit uppmärksamma på situationen hade det kunnat sluta betydligt värre. Även inom parker och torg kan det finnas situationer där otillgänglighet medför fara. Att skapa tillgängliga utemiljöer för att främja social hållbarhet innebär att minimera och eliminera hinder, inte bara för att göra utevistelsens hälsoeffekter tillgängliga för alla, utan att även undvika att skapa riskfyllda situationer. Månsson (1999) menar att för att nå dit behövs det mer kunskap om tillgänglighet och hinder, och förändringar i gestaltningen såsom att sänka trottoarkanterna, bredda gångvägarna, och säkra lutningarna, vilka är till synes banala, men som trots det gör stor skillnad.

4.6 Energi

Ett oväntat tema som uppkom först under intervjuerna och till stor del saknas i litteraturen, är temat energi, både fysisk och mental sådan. En av de intervjuade beskrev energi som en begränsad resurs, där alla handlingar och val under en dag dikterades av hur mycket energi de kostade. Utöver den energi som går åt till alla dagliga sysslor, hade rullstolsanvändare enligt dem ytterligare en utgift vilken gick åt till att leva med den diagnos eller skada de hade. Enligt dem hade alltså rullstolsanvändare fler ”utgifter” vad gäller energi än vad de utan rullstol hade.

Även om energi i sig inte är ett fysiskt hinder, är energiförlust en produkt av möten med hinder, och kan även ge upphov till en motvilja att ta sig ut. Att stöta på ett hinder, särskilt ett oväntat sådant, kostade energi, och ännu mer energi kostade det

att försöka lösa situationen. Beroende på hur mycket energi det skulle kosta och hur mycket man hade att tillgå, valde man enligt intervjupersonen antingen att lösa det, ta sig runt, eller åka hem igen. Hade man redan haft en dålig dag kunde ett oförutsett vägbygge bli sista droppen, och orken helt ta slut.

Vidare uppgav en av de intervjuade att rullstolsanvändare ibland undviker att se fram emot något ifall att de skulle få slut på energi eller stöta på ett hinder på vägen dit. Istället för att bygga upp förväntningar och sedan bli besviken och utmattad, var det säkrare alternativet att inte se fram emot det alls. För att uppnå den sociala hållbarhet som Folkhälsomyndigheten (2018) beskriver ska inte orättvisa skillnader såsom användning av rullstol vara avgörande för kvaliteten av en persons liv, och utemiljöer bör därmed inte kosta mer energi att vistas i bara för att man gör det i en rullstol.

I förlängningen kostar hinder i offentliga miljöer rullstolsanvändare möjligheter till ett gott och uppfyllande liv, då energi som de hade kunnat använda för att berika sin tillvaro istället går åt att navigera miljöer som inte är byggda för dem. Enligt Kaplan & Kaplans (1989) teori om uppmärksamhetsåterställning samt Hartig et al. (2014) begrepp stressreduktion, bör utevistelse i gröna miljöer ge mer energi än de tar, eftersom de erbjuder spontan uppmärksamhet och distans till stressande faktorer. Att dra sig för att bege sig ut eftersom det kommer kosta energi är därmed motsatsen till vad utevistelse borde innebära enligt dem, och kan ses som ännu en form av psykologiskt hinder utöver Bengtssons (2003) trygghet och denna studies begrepp stimulans. Energikostnaden, och oron över att förlora energi, blir ett hinder i sig, och leder till att rullstolsanvändare inte får ta del av utemiljöns restaurativa egenskaper.

5. Kritik

Denna studies huvudsakliga svaghet ligger i dess få intervjuer och förenklade om än nödvändiga generaliseringar. Tid har som beskrivet i avsnittet metod begränsat hur många intervjuer som kunnat genomföras, vilket har lett till att denna studie till viss del behövt generalisera för att kunna besvara frågeställningen. Som tidigare påpekat kan inte denna studie fullt ut svara på vad hinder är eftersom det fortfarande behövs mer forskning. För att kunna göra det krävs fler intervjuer med den undersökta målgruppen, och att stödbehov tar en större plats i diskussionen. Som beskrivet i definitionen av rullstolsanvändare, varierar stödbehovet mellan individer, vilket gör att det som upplevs som ett hinder för en rullstolsanvändare inte gör det för en annan. Av den eftersökta målgruppen kunde endast en rullstolsanvändare intervjuas, vilket har gjort att studien till viss del utgått från den personens stödbehov. Detta avhjälpes genom intervjuer med representanter från RBU som tillförde fler perspektiv. Föreningen behöver anpassa sig efter sina medlemmars funktionsvariationer och stödbehov när de planerar aktiviteter, vilket bidrog med ett mer nyanserat perspektiv. Det är däremot fortfarande möjligt att vissa hinder missades, vilket skulle vara en, om mycket mindre, risk även om studien innefattade hundra intervjuer. Människor är komplexa, inte minst rullstolsanvändare, och ställer olika krav på sin omgivning. En viss grad av generalisering är därmed nödvändig för att kunna diskutera hinder och tillgänglighet.

Vidare, så är de teman som lyfts i denna studie färgade av min roll som landskapsarkitekt i kombination med denna studies syfte. Precis så som Haraway (1988) beskrev att rullstolsanvändare besitter situerad kunskap, har även jag som skribent och landskapsarkitekt en annan situerad kunskap. Skillnaden i hur jag ser utemiljöer jämfört med hur rullstolsanvändare ser dem blev uppenbart både i temat energi, men även i diskussionen kring estetik & tillgänglighet, där min infallsvinkel missade de hinder som de intervjuade beskrev. Det är därmed inte omöjligt att jag missförstått det de intervjuade beskrev, även om risken är liten då missförstånd under intervjuerna löstes genom följdfrågor.

Eftersom studien undersökte fysiska hinder kom syftet även att påverka urvalet av information från intervjuerna. Vissa delar var inte relaterade till en plats fysiska gestaltning, eller så var de för komplicerade och bättre lämpade för

samhällsvetenskapen att undersöka. Det gäller främst det psykologiska hindret trygghet, som är en kombination av den fysiska miljön och rådande samhällsklimat, men även stimulans var svårt att undersöka inom den tidsram som studien gavs. Av intervjuerna och litteraturen att döma är rullstolsanvändares krav på mental stimulans densamma som de utan rullstol, men deras krav på fysisk stimulans är annorlunda. Än en gång krävs det mer forskning, både med en bredare frågeställning, fler intervjuer, och en större målgrupp. Fortsatta samtal och kunskapsutbyten med rullstolsanvändare är oundgängliga för arbetet med tillgänglighet och social hållbarhet.

6. Slutsats

Syftet med denna studie var att svara på vilka hinder det finns för rullstolsanvändare i offentliga torg och parker samt att förstå hur hinder är ett problem för social hållbarhet med avseende på jämlika samhällen utan orättfärdiga skillnader. Det visade sig under studiens gång att trots att det finns många begrepp som beskriver hinder och deras relation till hälsa och utevistelse, så saknas det fortfarande en del kunskap kring upplevelsen av hinder för rullstolsanvändare. Både Kaplan & Kaplan (1989) samt Hartig et al. (2014) saknade det som Haraway (1988) beskrev som situerad kunskap från med rullstolsanvändare, vilket blev tydligt i temat energi samt estetik & tillgänglighet där dessa hinder var nästintill osynliga i teorierna. Det saknas en djupgående förståelse för rullstolsanvändares situation, vilket gjorde att teorierna ofta missade temat energi och kunde beskriva hinder men inte förklarar det bakomliggande problemet. Undantaget är Månsson (1999) som med hjälp situerad kunskap från rullstolsanvändare till viss del kunde förklara denna bakomliggande faktor och motivera varför tillgänglighet är något som krävs för social hållbarhet. Som beskrivet i bakgrunden saknar dock Månsson (1999) begrepp för att kategorisera hindren, vilket leder till att det blir svårt att skapa sig en överblick av tillgängligheten och därmed åtgärda dem. För att försöka åtgärda denna kunskapsbrist kombinerade denna studie de olika teorierna och begreppen med varandra, och använde intervjuer för att få fram den situerade kunskapen hos rullstolsanvändare. Detta resulterade i temat energi, vilket visade sig vara förklaringen till varför hinder är ett problem.

Hinder, och i förlängningen bristande tillgänglighet, kostar rullstolsanvändare deras energi samtidigt som det exkluderar dem från offentliga utemiljöer. Energibristen begränsar deras liv och gör att de inte fullt ut kan ta del av utemiljöer och dess associerade hälsoeffekter, vilket på sikt skadar dem och deras hälsa ännu mer. Det uppstår en ond cirkel där tillgängligheten i offentliga utemiljöer enligt Månsson (1999) måste korrigeras för att rullstolsanvändare ska ges samma möjligheter att delta i samhället som de utan rullstol. Kaplan & Kaplans (1989) restaurativa utemiljöer och den uppmärksamhets-återställning som kan ske där måste vara tillgänglig för alla i samhället för att rullstolsanvändare ska ha samma möjlighet till god hälsa och livskvalitet, och i förlängningen för att samhället ska uppnå den målbild av social hållbarhet som Folkhälsomyndigheten och Agenda 2030 har satt upp.

Energi kunde även bli ett hinder i sig. De intervjuade beskrev hur de behövde gardera sig och väga sina handlingar på en våg för att se om energikostnaden var värt priset, och att det ibland inte var värt att ge sig ut eftersom de förlorade mer energi än vad de fick tillbaka. Energi blev därmed i denna studie ett psykologiskt hinder, samtidigt som det besvarar hur hinder är ett problem för social hållbarhet med avseende på jämlika samhällen utan orättfärdiga skillnader. Den högre energikostnaden för rullstolsanvändare är en orättfärdig skillnad, som begränsar och dikterar deras liv när de ständigt måste se över sina val och energitillgång.

Det är genom kunskap om upplevelse-dimensionen av bristande tillgänglighet och förståelse för temat energi, både som psykologiskt hinder och begränsad resurs, som det blir möjligt att arbeta mot ökad tillgänglighet för mer socialt hållbara samhällen. Landskapsarkitekter har genom sin yrkesroll möjlighet att åtgärda samt undvika att konstruera nya fysiska hinder. För det krävs det enligt Månsson (1999) samarbete med rullstolsanvändare så att deras situerade kunskap blir en del av processen, men även en insikt om att människor, oavsett sina förutsättningar, vill ta del av offentliga utemiljöer. Till synes små ändringar kan enligt Månsson (1999) göra stor skillnad om de används på rätt sätt, och kan förbättra både livskvaliteten och den fysiska och psykiska hälsan hos rullstolsanvändare. Tillgänglighet är nödvändigt om samhället ska uppnå social hållbarhet där alla, oavsett sina förutsättningar, kan leva ett gott liv med god hälsa.

Att uppnå tillgänglighet är en komplex process, som involverar fysiska hinder i miljön lika mycket som det gör psykologiska hinder, men som båda måste lösas för att det ska vara möjligt. Denna studie har främst undersökt den fysiska dimensionen, där det visade sig finnas ett samband mellan denna och den psykologiska dimensionen. Mer forskning, både om fysiska och psykologiska hinder är nödvändig, och det är möjligt att den psykologiska delen påverkar rullstolsanvändares vistelse i utemiljöer mer än vad som tidigare trots. Det är även av intresse att närmare undersöka hur ungdomar och barn med rullstol påverkas av både god och bristande tillgänglighet, då Månsson (1999) menade att denna grupps behov skiljer sig en aning från andra rullstolsanvändare. Genom att tidigt i processen planera efter tillgänglighet, inte bara för rullstolsanvändare utan även för andra minoritetsgrupper i samhället gynnas fler, inte bara de som behöver lösningarna. Precis som Lars Lindberg (Månsson 1999) skriver, så vill rullstolsanvändare endast att de ska ges samma möjligheter som alla andra, och denna önskan måste infrias för att samhället ska uppnå den sociala hållbarheten utan orättvisa skillnader som efterfrågas. Otillgänglig gestaltning ska inte vara en begränsande faktor på rullstolsanvändares liv, speciellt inte då lösningarna är många och inom en landskapsarkitekts förmåga att åtgärda.

Referenser

- 1177 Vårdguiden. (2020). *Att få ett hjälpmedel – så går det till*.
<https://www.1177.se/Uppsala-lan/behandling--hjalpmedel/hjalpmedel/sa-far-du-ett-hjalpmedel/att-fa-ett-hjalpmedel/> [2022-02-03]
- 1177 Vårdguiden. (2018). *Rörelsehjälpmedel*. <https://www.1177.se/Uppsala-lan/behandling--hjalpmedel/hjalpmedel/sa-far-du-ett-hjalpmedel/att-fa-ett-hjalpmedel/> [2022-02-03]
- A/RES/70/1, 2015, “TRANSFORMING OUR WORLD: THE 2030 AGENDA FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT”, United Nations: NY
- Bengtsson, A. (2003). *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade*. Sandviken: Sandvikens Tryckeri.
- Dalen, M. (2007). *Intervju som metod*. 1 upplagan, Malmö: Gleerups utbildning.
- Dataskyddsförordningen 2016:679. *Behandling av särskilda kategorier av personuppgifter*. Integritetsmyndigheten.
- Folkhälsomyndigheten. (2020). *Sociala relationer kan påverka din hälsa*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/> [2022-02-24]
- Folkhälsomyndigheten. (2018). *Vad är social hållbarhet för oss?*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/> [2022-02-24]
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*. 14(3), 575-599.
<http://www.jstor.org/stable/3178066?origin=JSTOR-pdf>
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., Frumkin, H. (2014). Nature and Health. *Annual Review of Public Health*. 35:1. 207-228. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>
- Rittel, H.W.J., Webber, M.M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*. 4. 155–169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maslow, A.H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 50:4. 370-396. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0054346>
- Myndigheten för delaktighet. (2021). *Öka tillgängligheten i samhället*.
<https://www.mfd.se/kunskap/ett-samhalle-for-alla/oka-tillgangligheten-i-samhallet/> [2022-02-02]
- Månsson, K. (1999) *Bygg för alla*. 1 upplagan, AB Svensk Byggtjänst. Stockholm: Elanders Svenskt Tryck

- Naturvårdsverket. (u.å.). *Luftföroreningar och dess effekter*.
<https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/luft/luftfororeningar-och-dess-effekter/> [2022-02-24]
- Riksförbundet för rörelseförhindrade barn och ungdomar. (u.å.). *Diagnoser inom RBU*.
<https://rbu.se/vad-vi-gor/material/om-diagnoser/> [2022-02-01]
- Socialstyrelsen. (2021). *Rollatorns är det vanligaste hjälpmedlet visar ny statistik*.
<https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/pressrum/press/rollatorn-ar-det-vanligaste-hjalpmedlet-visar-ny-statistik/> [2022-02-16]

Tack

Jag vill börja med att tacka alla de som ställde upp på intervjuer med mig. Utan era svar och insikter hade denna studie aldrig kunnat genomföras. Sedan vill jag tacka min handledare och handledningsgrupp, era ständiga kommentarer och hjälp har lyft denna text till högre höjder än vad jag hade kunnat göra själv. Jag vill även tacka min familj som funnits där som ett stöd, ett bollplank, och en distraktion när jag behövde dem som mest. Sist vill jag tacka min farfar Sten, som gick bort under studiens gång. Denna studie och mitt liv hade inte varit möjlig utan dig.

Bilaga 1 - Intervjuguider

Bilagorna nedan är de intervjuguiden som användes under intervjuerna. Eftersom intervjuerna genomfördes med både den undersökta målgruppen och representanter från RBU, skiljer sig frågorna åt.

1:a RBU-Representanter

- Kan ni berätta lite kort om er förening och vilket mål ni har? Vad för sorts aktiviteter arrangerar ni, och hur jobbar ni för att informera om rörelseförhinder i samhället?
- Vilken terminologi använder ni för att beskriva barn och ungdomar med rörelseförhinder? Gör ni skillnad på begreppen “person med rörelsehinder” och “en rörelseförhindrad person”, samt begreppen “funktionsnedsättning” och “funktionsvariation”? Använder ni några andra än dem?
- Vilka hjälpmedel finns det att tillgå? Vilka är vanligast inom er förening? Vad innebär det att ha en personlig assistent, och hur ser deras uppgifter ut?
- Hur planerar ni besök/utomhusaktiviteter? Brukar ni besöka parker eller torg, och vad var avgörande i det beslutet? Finns det platser ni undviker för att de är otillgängliga, och kan ni ge några exempel? Kan ni ge exempel på platser som ni besöker ofta?
- Vad skulle vara den perfekta parken eller torget att besöka om man använder rullstol eller liknande hjälpmedel?
- Kan ni ge några exempel på situationer eller lösningar som fungerar bra?
- Vad skulle vara den sämsta utformningen av ett torg eller en park för de med rullstol eller liknande hjälpmedel?
- Kan ni ge några exempel på situationer eller element som stör?
- Finns det några problem som är årstidsspecifika?

- Om man är ute på promenad och stöter på ett hinder, hur löser man det då?
- Hur tror du att man upplever hinder när man använder sig av rullstol?
- Har ni några förslag på förbättringar eller något ni tycker landskapsarkitekter behöver veta för att göra torg och parker mer tillgängliga?
- Finns det något som du vill tillägga eller någon ytterligare aspekt som du vill att jag tar med mig i mitt arbete?

Påstående: En bra väg för rullstol är som en bra bilväg i det att den inte lutar för mycket i sidled, inte har hål, och är gjord av ett stadigt material.

Påstående: Man vill veta om innan ifall en plats är tillgänglig eller inte.

1:b Undersökt målgrupp

- Hur och i vilka miljöer använder du rullstol?
- Har du någon preferens kring vilka begrepp som används för att benämna rullstolsanvändare/rullstolsburna?
- Vilka hjälpmedel finns det att tillgå?
- Vad skulle vara den perfekta parken eller torget att besöka om man använder rullstol eller liknande hjälpmedel?
- Kan du ge några exempel på situationer eller lösningar som fungerar bra?
- Vad skulle vara den sämsta utformningen av ett torg eller en park för de med rullstol eller liknande hjälpmedel?
- Kan du ge några exempel på situationer eller element som stör?
- Finns det några problem som är årstidsspecifika?
- Om man är ute på promenad och stöter på ett hinder, hur löser man det då?
- Hur upplever du möten med hinder?
- Har du några förslag på förbättringar eller något du tycker landskapsarkitekter behöver veta för att göra torg och parker mer tillgängliga?

- Finns det något som du vill tillägga eller någon ytterligare aspekt som du vill att jag tar med mig i mitt arbete?

Påstående: En bra väg för rullstol är som en bra bilväg i det att den inte lutar för mycket i sidled, inte har hål, och är gjord av ett stadigt material.

Påstående: Man vill veta om innan ifall en plats är tillgänglig eller inte.

Bilaga 2 - Samtyckesblanketter

Bilagorna nedan är de samtyckesblanketter som skrevs under för intervjuerna. Eftersom intervjun med den eftersökta målgruppen hanterade känsliga personuppgifter är de två blanketterna olika.

2:a RBU-Representanter

Samtycke och information för deltagande och personuppgiftsbehandling i studentarbete vid SLU

När du samtycker till att delta i studentarbetet Landskapsarkitektur och tillgänglighet i offentliga miljöer (preliminär titel) innebär det att Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) behandlar dina personuppgifter. Att ge SLU ditt samtycke är helt frivilligt, men utan behandlingen av dina personuppgifter kan inte studentarbetet genomföras. Denna blankett syftar till att ge dig all information som behövs för att du ska kunna ta ställning till om du vill ge ditt samtycke till att delta i studentarbetet och till att SLU hanterar dina personuppgifter eller inte.

Deltagande i studien är helt frivilligt och behandlingen av dina personuppgifter sker med stöd av den rättsliga grunden samtycke. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak, vilket dock inte påverkar den behandling som skett innan återkallandet. SLU är ansvarig för behandlingen av dina personuppgifter, och du når SLUs dataskyddsombud på dataskydd@slu.se eller via 018-67 20 90. Din kontaktperson för detta arbete är student: Anna Andersson, aan0016@stud.slu.se. Du kan också kontakta handledaren: Sara Westerdahl, sara.westerdahl@slu.se.

Vi samlar in följande uppgifter om dig: arbetet i föreningen och erfarenheter av hinder i offentliga miljöer. Intervjun spelas in via zooms inspelningsfunktion, och kommer ligga till grund för arbetet. Ändamålet med behandlingen av dina personuppgifter är att SLUs student ska kunna genomföra sitt studentarbete Landskapsarkitektur och tillgänglighet i offentliga miljöer med god vetenskaplig kvalitet. Dina personuppgifter kommer ej överföras till andra organisationer eller företag utanför SLU.

Dina personuppgifter kommer att lagras till dess studentarbetet godkänts och betyget har registrerats i SLUs studieregister. Uppgifterna kommer därefter gallras. Uppgifter du lämnar kan komma att användas i vidare forskningssyfte och lagras i så fall av SLU enligt gängse forskningsmetod.

Om du vill läsa mer information om hur SLU behandlar personuppgifter och om dina rättigheter kan du hitta den informationen på www.slu.se/personuppgifter. Du har enligt lag rätt att under vissa omständigheter få dina uppgifter raderade, rättade, begränsade och att få tillgång till de personuppgifter som behandlas, samt rätten att invända mot behandlingen. Om du har synpunkter kan du kontakta integritets- och dataskyddsfunktionen: dataskydd@slu.se. Du kan vända dig med klagomål till Integritetsskyddsmyndigheten, imy@imy.se eller 08-657 61 00. Du kan läsa mer om Integritetsskyddsmyndighetens tillsyn på <http://www.imy.se/>.

Jag samtycker till att delta i detta studentarbete och till att SLU behandlar personuppgifter om mig på det sätt som förklaras i denna text, inklusive känsliga uppgifter om jag lämnar sådana.

Underskrift

Plats, datum

Namnförtydligande

2:b Undersökt målgrupp

Samtycke och information för deltagande och personuppgiftsbehandling i studentarbete vid SLU

När du samtycker till att delta i studentarbetet Landskapsarkitektur och tillgänglighet i offentliga miljöer (preliminär titel) innebär det att Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) behandlar dina personuppgifter. Att ge SLU ditt samtycke är helt frivilligt, men utan behandlingen av dina personuppgifter kan inte studentarbetet genomföras. Denna blankett syftar till att ge dig all information som behövs för att du ska kunna ta ställning till om du vill ge ditt samtycke till att delta i studentarbetet och till att SLU hanterar dina personuppgifter eller inte.

Deltagande i studien är helt frivilligt och behandlingen av dina personuppgifter sker med stöd av den rättsliga grunden samtycke. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak, vilket dock inte påverkar den behandling som skett innan återkallandet. SLU är ansvarig för behandlingen av dina personuppgifter, och du når SLUs dataskyddsombud på dataskydd@slu.se eller via 018-67 20 90. Din

kontaktperson för detta arbete är student: Anna Andersson, aaan0016@stud.slu.se. Du kan också kontakta handledaren: Sara Westerdahl, sara.westerdahl@slu.se.

Vi samlar in följande uppgifter om dig: dina erfarenheter och upplevda exempel på hinder i offentliga utemiljöer. I och med att studien baseras på erfarenheter av användningen av rullstol eller liknande hjälpmedel kommer dina insamlade uppgifter vara så kallade känsliga hälsouppgifter. Detta ställer höga krav på säkerhetsåtgärder vad gäller hantering av dina uppgifter, så som att uppgifternas lagringsyta ska vara tryggad utan risk för tillträde av obehöriga. Dessa säkerhetsåtgärder kommer följas. Intervjun spelas in via zooms inspelningsfunktion, och kommer ligga till grund för arbetet. Ändamålet med behandlingen av dina personuppgifter är att SLUs student ska kunna genomföra sitt studentarbete Landskapsarkitektur och tillgänglighet i offentliga miljöer med god vetenskaplig kvalitet. Dina personuppgifter kommer ej överföras till andra organisationer eller företag utanför SLU.

Dina personuppgifter kommer att lagras till dess studentarbetet godkänts och betyget har registrerats i SLUs studieregister. Uppgifterna kommer därefter gallras. Uppgifter du lämnar kan komma att användas i vidare forskningssyfte och lagras i så fall av SLU enligt gängse forskningsmetod.

Om du vill läsa mer information om hur SLU behandlar personuppgifter och om dina rättigheter kan du hitta den informationen på www.slu.se/personuppgifter. Du har enligt lag rätt att under vissa omständigheter få dina uppgifter raderade, rättade, begränsade och att få tillgång till de personuppgifter som behandlas, samt rätten att invända mot behandlingen. Om du har synpunkter kan du kontakta integritets- och dataskyddsfunktionen: dataskydd@slu.se. Du kan vända dig med klagomål till Integritetsskyddsmyndigheten, imy@imy.se eller 08-657 61 00. Du kan läsa mer om Integritetsskyddsmyndighetens tillsyn på <http://www.imy.se/>.

Jag samtycker till att delta i detta studentarbete och till att SLU behandlar personuppgifter om mig på det sätt som förklaras i denna text, inklusive känsliga uppgifter om jag lämnar sådana.

Underskrift

Plats, datum

Namnförtydligande

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Läs om SLU:s publiceringsavtal här:

- <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.